רשות הטבע והגנים

פארק (גן לאומי)
נבי סמואל
הר שמואל, הר השמחה

בן אדם למקום

*3639 | www.parks.org.il

משתלם לצאת לטבע

רכשו עכשיו מינוי וטיילו חינם כל השנה בשמורות הטבע ובגנים הלאומיים

אתרים נוספים בקרבת מקום:

*3639 | www.parks.org.il

פארק (גן לאומי) נבי סמואל, טל': 02-5863281

ברוכים הבאים לנבי סמואל
הר שמואל, הר השמחה

"מעז אני לומר כי אין בכל ארץ ישראל ... ואף בעולם כולו מראה כמראה מנבי סמויל. אין זה מפאת גובהו ... כי אם מפאת מצבו ביחס לסביבתו. ומשום כך נראה הוא מעין מרכז הנשקף על המקומות המפורסמים ביותר על פני האדמה, כפי שאין בשום מקום אחר ..." (נורמאן מקליאוד, עולה רגל נוצרי בשנת 1884).

נבי סמואל שוכן בגובה 885 מ' מעל פני הים וחולש על הדרך העתיקה (וגם על הכביש של ימינו) – מגבעת זאב לירושלים.

"וישפוט שמואל את בני ישראל במִצְפָּה" (שמואל א' ז' 6).

האתר מזוהה עם ***מִצְפָּה*** לפי הכתוב במקרא, בהתאם לשרידים שנחשפו בו מימי בית ראשון ומימי בית שני, לפי הכתוב מימי שיבת ציון "שר פלך המצפה" (נחמיה ג' 15) ולאחר מכן מזמן מלחמות המכבים: ***"וייאספו ויבואו למצפה מול ירושלים כי מקום תפילה היה במצפה לפנים בישראל"*** (חשמונאים א' ג' 46).

"וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו ויקברוהו בביתו ברמה" (שמואל א כ"ה 1).

לפי המסורת מזוהה נבי סמואל עם ***רמה***, מקום קבורתו של שמואל. יום מותו מצוין בכ"ח באייר. ציון קברו של שמואל נמצא במערה שמתחת למבצר הנישא כאן על ההר.

בתקופה הביזאנטית הוקם כאן מנזר לכבוד שמואל הנביא. מאוחר יותר, בתקופה האומאית והעבאסית (מוסלמית קדומה) הוקם בנבי סמואל מרכז תעשייה לייצור כלי חרס (תנורי צריפה וכלי חרס רבים מתקופה זו נחשפו בחפירות באתר). השריד הבולט באתר הוא מסגד הבנוי על שרידי המבצר הצלבני והכנסייה.

"וברמה קבר שמואל הרמתי וקבר חנה בבית אחד נאה, ולפני הבית מסגד לישמעאלים. קרוב לשם יש מעיין ואומרים שהוא מקווה של חנה... ושם בית הכנסת ומתקבצים יותר מאלף יהודים... בכ"ח אייר יום פטירתו".

(תיאור של עולה רגל נוצרי מימי הביניים)

סיור באתר

הסיור מתחיל משלט ההסבר הכללי בכניסה לכיוון דרום-מזרח.

השרידים החשופים כאן הם של רובע מגורים ורחוב מרכזי שמתחתיו תעלה לניקוז מי גשמים. זהו קטע מיישוב גדול מימי בית שני שהיה בנוי באופן מדורג וצפוף והבתים היו בעלי שתי קומות ואולי אף יותר.

יישוב זה נוסד במאה ה-2 לפסה"נ (התקופה ההלניסטית, ימי בית שני), כנראה בידי המלך הסלבקי אנטיוכוס השלישי או הרביעי, והתקיים עד ימי ממלכת החשמונאים (הלניסטית). היישוב ניטש בימי אלכסנדר ינאי, אשר הרחיב את ממלכת החשמונאים, ייתכן משום שלא היה עוד צורך ביישוב זה שיגן על ירושלים.

בשטח זה נחשפו גם שרידי יישוב מהתקופה הפרסית, אז היה כאן כנראה מרכז מינהלי של פחוות יהודה. החוקרים מניחים זאת על סמך טביעות "יהד" על גבי ידיות של קנקנים.

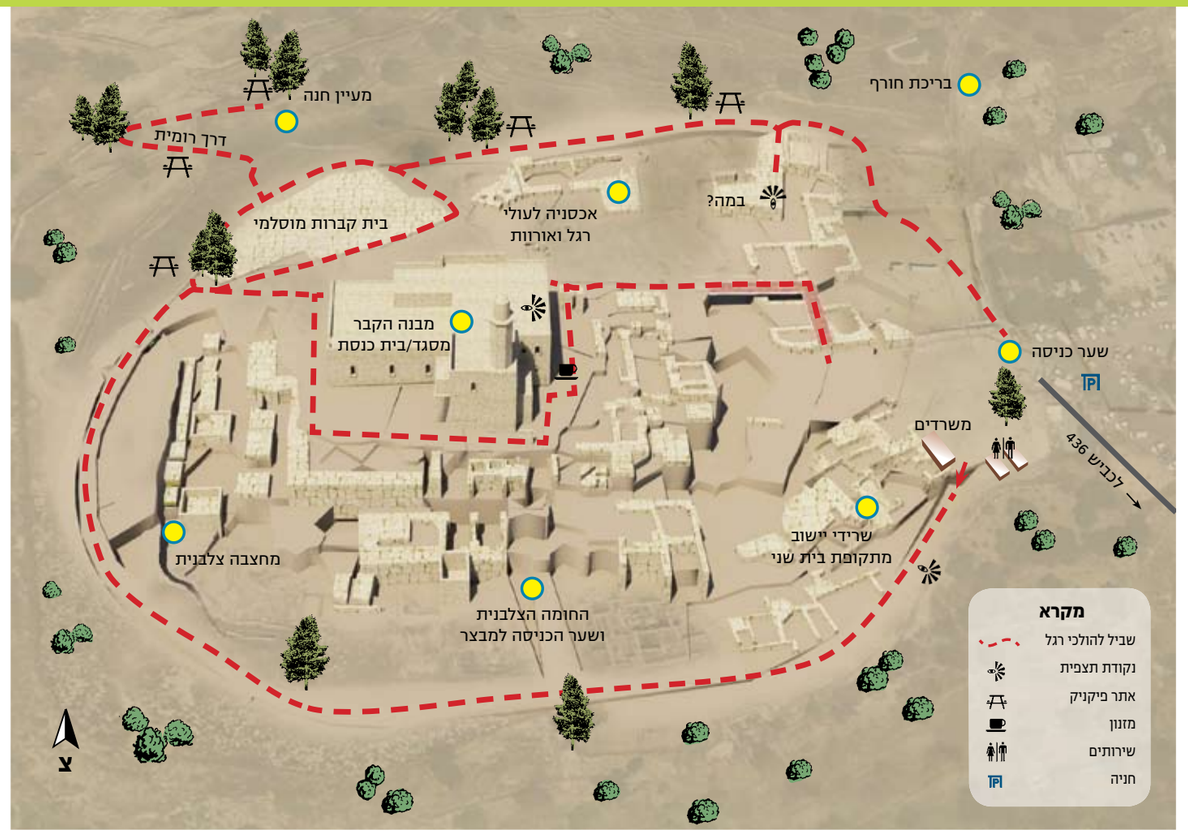
מתחת לשרידים הנראים כאן התגלו שרידים של יישוב קדום יותר מימי בית ראשון, החל מהמאה ה-8 לפסה"נ (ימי ממלכת יהודה).

המקום נזכר במקרא בקשר לגלות בבל, שחלה בתקופה זו: ***"וישמעו כל שרי החיילים אשר בשדה המה ואנשיהם כי הפקיד מלך בבל את גדליהו בן אחיקם בארץ וכי הפקיד איתו אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר לא הוגלו בבלה. ויבואו אל גדליה <u>המצפתה</u>..."*** (ירמיהו מ' 8-7).

כאן התרחש גם רצח גדליה בן אחיקם בידי ישמעאל בן נתניה: ***"ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החיילים אשר איתו את כל שארית העם אשר השיב מאת ישמעאל בן נתניה מן <u>המצפה</u> אחר היכה את גדליה בן אחיקם..."*** (ירמיהו מ"א 16).

הסיור ממשיך לכיוון מערב, שם נגלים שרידי החומה של המבצר הצלבני. כאשר הצלבנים התקרבו לירושלים בשנת 1099 הם ראו אותה ממקום זה, שהוא הגבוה ביותר בהרי ירושלים, ולכן כינו אותו "הר השמחה". הם הקימו את המבצר במאה ה-12 בנקודה זו, החולשת על הדרך מהשפלה לירושלים.

בהמשך המסלול נראית המחצבה שהיא גם חפיר – ביצור נוסף של המבצר. לצורך הקמת המבצר והכנסייה נחצבו אבני המקום, והמחצבה תוכננה כחלק מביצורו של המבצר. החציבה נעשתה בתעלה ארוכה, שרוחבה 70 ס"מ ועומקה 3 מ'.

הפתח הנראה בהמשך הדרך הוא כניסה צדדית למבצר. הכניסה הראשית למבצר נמצאת בתחתיתו מצד מערב. הדרך הקדומה מהשפלה לירושלים עלתה מכיוון צפון-מערב והכניסה הראשית למבצר הייתה עקיפה: הבאים למבצר הגיעו אליו על גבי כבש מורם, שנישא על גבי הקמרונות הגדולים הנראים כאן ופנו שמאלה אל שער הכניסה שהוביל למבצר.

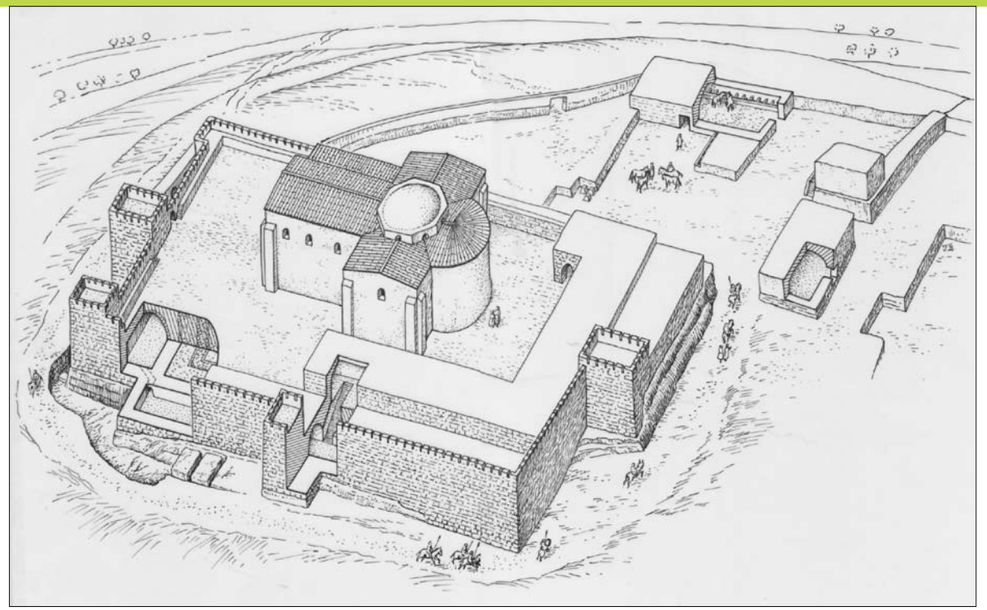
מתחת לנקודה זו, בירידה לכיוון הבוסתן, נמצא מעיין חנה הנזכר במקרא: ***"...ותהר חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתיו"*** (שמואל א א' 20).

לצד המבצר נבנתה אכסניה לעולי רגל שהיו בדרכם לירושלים.

שטח המחצבה הוכשר לחנייה ולאורוות. בורות מים ומבני האכסניה, שהיו ברובם אוהלים, היו בצדו המזרחי.

משטח החנייה הוחלק לכיוון צפון ומי הגשמים התנקזו בתעלות החצובות בפינות המערבית והמזרחית. מי התעלה המזרחית נאגרו בבריכה חיצונית בנויה ומי התעלה המערבית נשפכו אל מחוץ למשטח לכיוון המדרגות החקלאיות.

בשנת 1187 (התקופה האיובית/הצלבנית) נהרסו המבצר והחומה בידי צלאח א-דין וצבאו, על מנת שהצלבנים לא ישובו למקום.

שחזור של המבצר הצלבני

באתר החנייה נראים שרידים של שני תנורי צריפה מתקופה מאוחרת יותר – התקופה הממלוכית (מוסלמית מאוחרת). בתקופה זו היה כאן אזור מלאכה לייצור כלי חרס. תנורי צריפה נוספים נחשפו ברחבי האתר והקמרונות ששימשו בעבר כבש עלייה למבצר חולקו לחדרי מלאכה ולמגורים.

בתקופה העות'מאנית התחדש כאן היישוב והתקיים בו בית כנסת עד שנת 1730. בשנה זו הפקיע המופתי הירושלמי שיח' מוחמד אל-חלילי את קבר שמואל מידי היהודים, סתם את פתח הכניסה לקבר ובנה מעליו מסגד, ובמקום נוסד יישוב מוסלמי קטן.

בימי מלחמת העולם הראשונה נלחמו הבריטים בתורקים בדרכם לכבוש את ירושלים, וביום 21.11.1917 כבשו הבריטים את המקום והמסגד נהרס.

תעלות הקשר הנראות בצדי השביל הן שריד למלחמת העצמאות, עת נכשלה ההתקפה של הפלמ"ח שמטרתה הייתה להסיר את האיום על ירושלים. תעלות הקשר שימשו גם במלחמת ששת הימים, עת נכבש המקום ביום 6.6.1967.

שעות הפתיחה של אתר התפילה:

ימים א'-ד': כל שעות היום, למעט 2:00-4:00. לפנות בוקר האתר סגור.

ימים ה'-ו': מיום ה' בשעה 4:00 לפנות בוקר עד יום ו' שעה לפני כניסת השבת. בשבת האתר פתוח.

שעות הפתיחה של האתר הארכיאולוגי:

בכל ימות השנה האתר פתוח בשעות 08:00-16:00 (בעת שעון קיץ עד 17:00).
בימי שישי וערבי חג האתר נסגר שעה אחת מוקדם יותר.
הכניסה לאתר מותרת עד שעה לפני שעת הסגירה.

כתבה: אביבית גרא, אוצרת פארק (גן לאומי) נבי סמואל
איור: טניה סלוצקי גורנשטיין; **צילום השער:** דורון ניסים
ציור המפה: איילת טיקוצקי; **הפקה:** עדי גרינבאום
© רשות הטבע והגנים